

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Педагогикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Педагогическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-2661

№ 2 (2025)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

<https://doi.org10.48081/EZPK4817>

Бас редакторы – главный редактор

Аубакирова Р. Ж.

д.п.н. РФ, к.п.н. РК, профессор

Заместитель главного редактора

Жуматаева Е., *д.п.н., профессор*

Ответственный секретарь

Каббасова А. Т., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Мағауова А. С.,

д.п.н., профессор

Бекмағамбетова Р. К.,

д.п.н., профессор

Самекин А. С.,

доктор PhD, ассоц. профессор

Син Куэн Фунг Кеннет,

д.п.н., профессор (Китай)

Желвис Римантас,

д.п.н., к.псих.н., профессор (Литва)

Авагян А. В.,

д.п.н., ассоц. профессор (Армения)

Томас Чех,

д.п.н., доцент п.н. (Чешская Республика)

Шокубаева З. Ж.,

технический редактор

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

***Н. А. Кударова¹, Г. С. Аялбергенова²,
А. С. Попандопуло³, С. К. Антикеева⁴, М. М. Маммадова⁵**

¹Астана халықаралық университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

²Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

^{3,4}Торайгыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

⁵Баку Славян университеті,

Әзірбайжан Республикасы, Баку қ.

*e-mail: nazgul.kudarova@mail.ru

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9706-7716>

²ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4952-3289>

³ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0203-3194>

⁴ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4604-5661>

⁵ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7009-8061>

УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНДА ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ

Мақалада жоғары оқу орындары студенттерінің тұлғалық даму процесіндегі эмоционалдық интеллекттің маңыздылығы қарастырылған. Өзінің эмоцияларын, сондай-ақ басқалардың эмоцияларын тану, талдау және бақылау қабілетін білдіретін эмоционалдық интеллект коммуникациялық дағдыларды, көшбасшылық қасиеттерді және стресстік жағдайларға қарсы тұруды дамытуға айтарлықтай эмоционалдық интеллект әсер етеді.

Зерттеу жұмысында студенттердің білім беру ортасының талаптарына ойдағыдай бейімделуінде эмоционалдық интеллектінің дамуы басты рөл атқаратынына бұл мақалада назар аударылады. Бұл олардың мотивациясы мен оқу үлгерімін арттыруға ғана емес, сонымен қатар тиімді оқу және кәсіби өсу үшін қажетті тұрақты өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Эмоционалды интеллект (ЭИ) студенттердің жеке тұлғасын дамытуда маңызды

рөл атқарады, олардың әлеуметтік, эмоционалдық және кәсіби дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді.

Жұмыста эмоционалдық интеллект деңгейі мен тұлғалық және кәсіби өсу табыстары арасындағы байланысты көрсететін университет студенттері арасында жүргізілген эмпирикалық зерттеудің нәтижелері берілген. Зерттеу нәтижелері білім беру бағдарламаларына эмоционалдық құзыреттілікті дамытуға бағытталған іс-шараларды енгізу қажеттілігін көрсетеді. Мақала педагогтарға, психологтарға, білім беру ұйымдарының басшыларына және жеке тұлғаны дамыту және студенттердің оқуының тиімділігін арттыру мәселелеріне қызығушылық танытқан зерттеушілерге арналған.

Кілтті сөздер: студент, эмоционалды интеллект, көшбасшылық, интеллект, когнитивті қабілеттер, эмоция, түрткі.

Кіріспе

Заманауи білім беру жүйесі студенттердің назарын ұтқырлықты арттыруға, жеке білім беру траекториясын құруға, өзгермелі жағдайларға бейімделуге, оқытудың формалары мен құралдарын жаңадан қарастыруға бағыттайды. ЖОО-да оқыған кезден бастап студенттер өздерінің ортасымен, ұстаздармен, болашақ жұмыс берушілермен қарым-қатынас орнатуға үйрене бастайды. Студенттің оқу үлгеріміне және оның жоғары білім жүйесіне бейімделуіне эмоционалдық интеллектінің маңызы айтарлықтай зор. Өзін жақсы түсіну және жеткілікті жоғары эмпатия деңгейіне ие болу арқылы ғана адамдармен тиімді араласуға мүмкіндік туады. Бұл дамыған эмоционалдық интеллект (EQ) қамтамасыз етеді. Сондықтан студенттер үшін өздерінің эмоцияларын түсініп, басқара алу бұл өте маңызы фактор болып табылады, себебі стресстік жағайдан ондай студенттер оңай шыға алады және білім беру үдерісіндегі адамдармен бірден тіл табыса алуға мүмкіндігі туады [1].

Қазіргі таңда, көптеген ғалымдар эмоционалдық интеллектіні адамның өте маңызды қабілеті, көрінісі ретінде сипаттайды. Эмоциялық интеллектіні жұмысқа қабылдауда, студенттердің көшбасшылық қабілеттерін дамытуда білім берушілер негізге алады.

Осылайша, бір жағынан эмоционалды интеллекттің зерттеу өзектілігі: осы ұғымның психологиялық құбылыс ретінде ақпараттың жеткіліксіз болуы ал, екінші жағынан кәсіби қызметті тиімді жүзеге асыру барысында, тұлғааралық қарым-қатынастарды, өзін-өзі жүзеге асыруда маңыздылығы зор екені эмпирикалық дәлелдер арқылы анықтауға болады.

Эмоционалды интеллект пен когнитивті қабілеттердің арақатынасы туралы көптеген зерттеулер баршылық. Соңғы тенденция эмоционалды интеллект пен жеке қасиеттер арасындағы байланысты зерттеу болып табылады.

Осылайша, эмоционалды интеллект пен көшбасшылық қасиеттердің өзара байланысын зерттеуге арналған көптеген ғалымдардың еңбектерін атауға болады (О. Б. Белоконов, О. Н. Тимофеев, М. Н. Шавровская және т.б.), табысты эмоционалды интеллект (Д. В. Фурсова, Н. А. Харец және т.б.), эмоционалды интеллект және стресске төзімділік (Н. Н. Демиденко, О. В. Пирожкова, Л. А. Дубровина және т.б.). «Үлкен бестік» факторларын О. В. Белоконов, Р. Д. Робертс, М. Зайднер, сондай-ақ Р. Кэттелл (В. С. Собкин, Т. А. Лыкова) тұлғалық қасиеттермен өзара әрекеттесудегі эмоционалды интеллекттіні зерттеуге ауқымды жұмыстар арнаған.

Біріқатар жұмыстар эмоционалды интеллектіні және өзін-өзі бағалаумен агрессивтілікпен алаңдаушылық деңгейімен корреляцияны анықтайды (В. В. Потапова, Е. А. Николаев, Т. Петровская және т.б.), эмоционалды интеллект зерттеушілерінің санаулысы ғана өздерінің ғылыми қызығушылықтарына құндылық бағдарларын зерттеу бойынша еңбектерді қосады (Н. В. Бирбасова, А. И. Комарова, Т. И. Корнилова, Л. Д. Камышникова және С. В. Мерзлякова), тұлғалық бағыттылық (М. В. Гусева, И. М. Грищук, А. Е. Воробьева), эмоционалды интеллект және манипуляция (Т. В. Корнилова, О. В. Гулина, Е. Остин, Е. А. Сергиенко) [2].

Ежелгі грек және шығыс ойшылдары, әртүрлі діни ағымдардың өкілдері эмоцияның танымдық үдерістерге әсерін талқылап, жеке тұлғаның рухани дамуы үшін эмоцияларды басқарудың маңыздылығын атап көрсетті.

Эмоционалды интеллекттің ғылыми негізі Чарльз Дарвиннің еңбектерінен, әсіресе оның 1872 жылғы «Адам мен жануарлардағы эмоциялардың көрінісі» атты мақаласынан басталады. Бұл еңбегінде Ч. Дарвин эмоционалды қозу үдерісінде «ақыл» мен «жүрек» өзара әрекеттесуіне ерекше мән берді, бұл эмоциялар мен танымдық үдерістердің байланысын одан әрі зерттеуге негіз болды. Бұл тәсіл эмоционалды интеллект адамның бейімделуі мен өзара әрекеттесуінің негізгі факторы ретінде қарастыратын заманауи теорияларға негіз болды. 20 ғасырдың басында интеллектті зерттеу ең алдымен когнитивтік үдерістерді зерттеуге дейін қысқарды. Кейінірек адамның ауызша және логикалық қабілеттерін өлшеу үшін IQ тесттері жасалды. Алғашқы кезеңде эмоциялар интеллекттен бөлек зерттелді, ғалымдар оның алдында не болғанын түсінуге тырысты: эмоционалды реакциялар немесе олардың физиологиялық көріністері. Дегенмен, сол уақытта когнитивті процестер мен эмоционалды сала

арасындағы байланысты анықтауға әрекет жасалды. Уақыт өте келе интеллектіні зерттеудің тәсілдер, оның ішінде когнитивті ғана емес, сонымен қатар аффективті аспектілері де жан-жақты қарастырыла басталды. Эмоционалды интеллект ұғымдары пайда болды, ол адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын тану, түсіну және басқару қабілетіне бағытталды. Бұл зерттеулер эмоциялар мен когнитивті үдерістердің өзара тығыз байланысты екенін, шешім қабылдауда, оқуда және тұлғааралық өзара әрекеттесуде бірін-бірі толықтыратынын көрсетті.

1920 жылы Е. Л. Торндайк интеллекттің ерекше түрін анықтап, тұлғааралық қарым-қатынастағы маңыздылығын сипаттайды. Г. Майер эмоционалды ойлауды анықтайды, ол логикалық үдерістерді «пікірлік» ойлауға ұқсас, бірақ практикалық мақсатқа бағытталған жанама үдеріс деп тұжырымдайды. Ал, Э. Торндайк бұны «әлеуметтік интеллект» деп атады және оны басқа адамдарды түсіну және олармен интеллектуалды қарым-қатынас жасау қабілеті деп сипаттады. Ол әлеуметтік интеллектті басқалармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажетті нақты когнитивтік қабілеттерге жауапты жалпы интеллект түрі ретінде қарастырды. Бихевиорист ретінде Э. Торндайк әлеуметтік интеллекттің негізгі рөлі мінез-құлықты болжау деп есептеді және оны зерттеу мінез-құлықты түсіну және бақылау үдерісі ретінде қабылдады.

Әлеуметтік интеллект С. Стейн, К. Хант, Э. Долл, Г. Олпорт, Дж. Гилфорд және М. Салливен сияқты ғалымдардың зерттеу нысаны болды. Уақыт өте келе ғылыми қоғамдастық интеллекттің әртүрлі аспектілері туралы әртүрлі көзқарастарды қалыптастырды. 1938 жылы Л.Терстоун сана, сөздік қабылдау және икемділік, қабылдау жылдамдығы, ассоциативті жады және кеңістікті бағдарлауды қамтитын жеті «негізгі ақыл-ой қабілеттерін» анықтады [3].

Дегенмен, 1940 жылы Д. В. Векслер «Жалпы интеллекттегі интеллектуалды емес факторлар» атты мақаласында интеллектті мұқият бағалау ойлаудың интеллектуалды емес аспектілерін ескеру қажет деп тұжырымдады. Сонымен қатар, ғалымның пікірінше, «интеллектуалды емес элементтер» психиканың жалпы белсенділігін ғана емес, сонымен бірге адамның ұзақ уақыт бойы жұмысқа шоғырлануына мүмкіндік беретін оның аффективті-реттеуіш компоненттерін түсіндіреді. Ол өз жұмысында мәні бойынша эмоционалды және әлеуметтік интеллектті білдіретін және маңызды рөл атқаратын «танымдық» және «аффективті» қабілеттерді ажыратады.

Уақыт өте келе психотерапияда эмоциялар логикалық талдау призмасы арқылы зерттеле бастады – 1955 жылы А. Эллис рационалды-эмоционалды терапия тұжырымдамасын жасады. Осы тұрғыда А. Адлер адамның сенімі

мен көзқарасының оның эмоционалдық жағдайына әсері туралы өз пікірін білдірді. 20-ғасырдың 70-80-ші жылдары эмоциялар мен ойлаудың өзара байланысын, сондай-ақ олардың өзара ықпалын белсенді түрде зерттеумен ерекшеленді. Клиникалық зерттеушілердің ерекше назары психология мен психотерапияның маңызды саласына айналған эмоцияларды тану, білдіру және реттеу қиындықтарымен байланысты мәселелерге аударылды. 1973 жылы Питер Сифнеос эмоционалдық интеллектке мүлдем қарама-қарсы болатын «алекситимия» терминін енгізді, бұл ұғым адамның өз сезімдерін анықтау және сипаттау қабілетсіздігі ретінде анықталады.

Эмоциялар когнитивтік психология шеңберінде де белсенді түрде зерттеле бастады, мұнда олар сананың функциялары, психикалық әрекетті басқарудың ішкі жүйесі және сананың негізгі құрылымдарының негізі ретінде қарастырылады. Қазіргі әлемде жасанды интеллект саласындағы зерттеулердің маңызды бағыттарының біріне айналған эмоцияларды автоматтандырылған тану және талдау мүмкіндігіне ерекше назар аударылады. Бұл зерттеу медицинада, оқытуда, робототехникада және басқа салаларда пайдалану үшін адамның эмоционалдық күйлерін түсіндіре алатын технологияларды әзірлеуге бағытталған.

Әлеуметтік интеллект ғалымдардың айтарлықтай назарын аударды және уақыт өте келе оның құрылымында эмпатия, эмоционалдық сезімталдық, әлеуметтік алаңдаушылық және аффективті сфераға тығыз байланысты басқа да қасиеттер сияқты компоненттер анықталды.

1983 жылы Г. Гарднер өзінің интеллект үлгісінде «тұлғааралық интеллектті» ажыратып, оны адамдардың мінез-құлқын болжау, олардың эмоцияларын бақылау және ішкі күйлерін тану қабілеті ретінде анықтады. Ол сондай-ақ әлеуметтік интеллектті жалпы академиялық қабілеттен ажыратып, оны басқа адамдарды түсіну, олармен тиімді қарым-қатынас жасау, үйлесімді және өнімді қарым-қатынасқа жету үшін олардың әрекеттері мен сезімдерін басқару қабілеті ретінде сипаттайды.

Екі жылдан кейін Р. Бар-Он «эмоционалды интеллект» (EQ) терминін енгізді және өлшеуге арналған сауалнама (EQ-i) әзірледі, ол эмоционалдық интеллект деңгейін бағалаудың алғашқы құралдарының бірі болды. Бұл сауалнама адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын тану, оларды басқару, сондай-ақ шешім қабылдау және тұлғааралық қарым-қатынас орнату үшін эмоционалдық ақпаратты пайдалану қабілетін зерттеуге мүмкіндік берді.

Бұл сауалнаманың нәтижелері адамға когнитивті емес қабілеттерді бағалауға, сондай-ақ сыртқы ортадағы қиындықтар мен қысымдарды тиімді жеңуге көмектесетін дағдылар мен дағдыларды алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, сауалнама кәсіби және жеке мақсаттарға қол жеткізуде, өмір сапасын жақсартуда және тұлғааралық қарым-қатынастарды нығайтуда маңызды рөл атқаратын өзін-өзі реттеу дағдыларын, эмоционалдық тұрақтылық пен бейімделуді дамытуға ықпал етеді.

Р. Бар-Он моделі проблеманы шешу сияқты когнитивті қабілеттерді және оптимизм мен эмоционалды тұрақтылықты қоса алғанда, тұлғалық қасиеттерді біріктіреді. Бір жылдан кейін В.Л. Пейн өзінің диссертациясында алғаш рет «Эмоционалды интеллект» ұғымын қолданып, оның сәтті бейімделу, тиімді қарым-қатынас және өмірлік мақсаттарға жету үшін маңыздылығын атап өтті.

1990 жылдардың басында эмоционалды интеллекттің бар екендігін растайтын дәлелдемелер көптеп жиналды. Бұл құрылымды анықтау үшін жинақталған деректерді біріктіру және оның тұжырымдамасын эмпирикалық растауды жүргізу қажет болды.

1990 жылы П. Сэловей мен Дж. Майер өздерінің алғашқы жұмыстарын жариялады, онда олар «эмоционалды интеллект» терминін алғаш рет енгізді және оны бағалау үшін тест ұсынды. Бұл жұмыста авторлар эмоционалдық интеллект түсінігіне анықтама беріп қана қоймай, оның эмоцияларды түсіну және басқару, сондай-ақ шешім қабылдау және тұлғааралық қарым-қатынастарды құру үшін маңыздылығын атап өтті.

Бұл зерттеушілер эмоционалдық интеллектті өзінің және басқалардың эмоцияларын тану, олардың арасындағы айырмашылықты анықтау және шешім қабылдау үшін алынған ақпаратты пайдалану мүмкіндігін қамтитын әлеуметтік интеллект түрі ретінде сипаттады. Сондай-ақ олар өз эмоцияларын басқара білудің, эмоционалдық реакцияларды реттей білудің және басқалармен тиімді әрекеттесудің маңыздылығын атап өтті, бұл өмірлік мәселелерді сәтті шешуге және тұлғааралық байланысты нығайтуға ықпал етеді деп түсіндірді.

Одан кейінгі жылдары эмоционалды интеллекті интеллекттің басқа түрлерінен ерекшеленетін дербес категория ретінде анықтауға көмектескен елеулі зерттеулер жүргізілді. 1990 жылдардың ортасына қарай бұл тақырыпқа қызығушылық жылдам өсе бастады, бұл тұжырымдаманы әр түрлі салаларда, соның ішінде білім беруде, психологияда және менеджментте одан әрі ғылыми әзірлемелер мен практикалық қолдану үшін негіз болды.

Бұған 1995 жылы Дэниел Гоулманның «Эмоционалды интеллект» кітабының шығуы себеп болды. Автор өз жұмысында эмоционалды интеллектке анықтама бере отырып, оның өзінің және айналасындағылардың эмоцияларын танудағы маңыздылығын атап көрсетеді. Ол эмоционалды интеллектті өзін және басқаларды ынталандыру, басқалармен қарым-

қатынаста да, өз ішінде де эмоцияларды тиімді басқару қабілеті ретінде сипаттайды. Бұл кітап эмоционалдық интеллект түсінігін танымал етіп қана қоймай, оның идеяларын көшбасшылық, білім беру, психология және тұлғааралық қарым-қатынас сияқты салаларға енгізуге серпін берді.

Сондай-ақ Д. Гоулман эмоционалды интеллектіні дамып, сол арқылы өмірдің әртүрлі салаларында табысқа жетуге болады деп санайды [4].

Эмоционалдық интеллектіні жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық бейімделуіне бағытталған эмоционалды-танымдық қабілеттер кешені ретінде қарастыруға болады. Эмоционалдық интеллектісі жоғары деңгейде дамыған адамдар өздерінің эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қабілеттері жоғары болады, өздерінің эмоционалдық реакцияларын тиімді басқара алатыны да сөзсіз және ЖОО-на тез бейімделе алады [5].

Жоғары EQ бар адамдар өте сирек жан-жалдық жағдайларға түседі, ал егер ондай жағдайға түсіп қалса, ондай жағдайдан тез әрі оңай шығады [6]. Эмоционалды интеллект (ЭИ) ЖОО студенттерінің тұлғасын қалыптастыру мен дамытуда маңызды рөл атқарады, өйткені ол басқа адамдармен сәтті қарым-қатынас жасауды ғана емес, сонымен қатар жеке және оқу міндеттерін тиімді жеңу қабілетін қамтамасыз етеді. Эмоционалдық интеллектіні көшбасшылық дағдыларды, өзін-өзі реттеуді және күрделі әлеуметтік және кәсіби жағдайларда бейімделу қабілетін дамыту үдерісіндегі іргелі құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Студенттердің жеке тұлғасын дамытудағы ЭИ рөлінің негізгі аспектілері:

1 Өзін-өзі тану: ЭИ деңгейі жоғары студенттер өздерінің эмоцияларын, күшті және әлсіз жақтарын жақсы біледі. Бұл олардың қабілеттерін объективті бағалауға, нақты мақсаттар қоюға және оларға жету жолында жұмыс істеуге көмектеседі.

2 Өзін-өзі реттеу. Эмоцияларды басқару қабілеті студенттерге емтихан немесе жарыстар сияқты стресстік жағдайларда түрткіні сақтауға және шоғырлануға мүмкіндік береді.

3 Эмпатия. ЭИ студенттерге басқалардың сезімдері мен қажеттіліктерін жақсы түсінуге көмектесетін эмпатияның дамуына ықпал етеді.

4 Әлеуметтік дағдылар. Эмоционалды интеллекті студенттер мұғалімдермен және құрдастарымен оңай араласуға мүмкіндік береді, топпен табысты жұмыс істеуге және кәсіби өсуге ықпал етеді.

5 Түрткі. Эмоционалды интеллектісі жоғары студенттер өздерінің құндылықтары мен мүдделеріне назар аудара отырып, жоғары нәтижелерге қол жеткізе алады.

ЭИ интеллектуалды компоненті.

Эмоционалды интеллект әлеуметтік дағдылардың жиынтығы ретінде ғана емес, сонымен қатар студенттерге мүмкіндік беретін бір интеллектуалды тиімді бағыт-бағдар бере алатын мүмкіндік ретінде де қарастыруға болады:

- өзінің мінез-құлқын және эмоциясын түсіне, талқылай алу;
- эмоциялық жағдайды сезіну және түсіну арқылы танымдық қабілеттерін арттыру;
- эмоционалды ақпаратты пайдалану арқылы түрлі қиын жағдайлардың дұрыс жолды таба алу.

Студенттердің эмоционалды интеллектісін табысты дамыту үшін эмоцияны басқару дағдыларын қалыптастыру, эмпатия мен коммуникативті дағдыларды дамытуға бағытталған бағдарламаларды енгізу қажет. Бұл оқу үдерісінде қарастырылған психологиялық кеңестер, тренингтер, курстар болуы мүмкін [7].

Материалдар мен әдістер

Студенттерінің тұлғалық дамытуында эмоционалдық интеллекттің рөлін анықтау мақсатында, біз диагностикалық зерттеу жұмыстары барысында Н. Холлдың әдістемесі қолдандық. Н. Холл әдісі (EQ тесті) Google Forms көмегімен жүргізілді. Зерттелушілердің эмоционалдық интеллектісінің бес параметрлері белгілі болды: «эмоционалды ой», «өз эмоциясын басқару», «өзін-өзі жігерлендіру», «эмпатия», «басқалардың эмоцияларын тану» және эмоционалды интеллекттің ішінара және интегративті деңгейлері. Әдістемеде 30 мәлімдеме беріледі, егер респондент «Толық келіспеймін» десе «-3», «Толық келісемін» десе + ұпай беріледі. Зерттеу жұмыстары Халықаралық Астана Университетінде өтті. Зерттеу жұмыстарына «Педагогика және психология» мамандығы бойынша білім алып жатқан студенттер қатысты. Жалпы, диагностикалық зерттеу жұмыстарына қатысқан студенттердің саны 91 (1-курстан 59 студент, 2-курстан 21 студент, 3 курстан 11 студент қатысты).

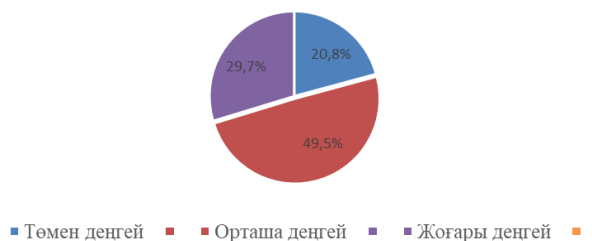
Нәтижені өңдеу. Ішінара деңгейлер (жалпы шкалалар бойынша) нәтижелердің белгісіне сәйкес эмоционалдық интеллект: 14 және одан да көп – жоғары; 8-13 – орташа; 7 немесе одан аз – төмен.

Барлық шкалалардың қосындысы болып табылатын эмоционалды интеллекттің интегративті деңгейі басым белгіні ескере отырып, келесі сандық көрсеткіш бойынша бағаланады: 70 және одан жоғары – жоғары деңгей, 40–69 – орташа, 39 және одан төмен – төмен.

1-кесте – Барлық студенттердің эмоционалды интеллектісінің интегративті (барлық шкалалардың қосындысы бойынша) деңгейі

Барлық респонденттердің саны	Төмен деңгей		Орташа деңгей		Жоғары деңгей	
	Жалпы саны	%	Жалпы саны	%	Жалпы саны	%
91	19	20,8 %	45	49,5 %	27	29,7 %

Н. Холлдың әдістемесі

1-сурет – Н. Холлдың әдістемесі

Сауалнама нәтижелеріне сүйінтін болсақ, зерттеу жұмысына қатысқан студенттердің көпшілігі эмоционалды интеллект деңгейлері орташа екенін байқауға болады.

Эмоционалды интеллект компоненттерін жеке-жеке талдайтын болсақ: студенттер өзі эмоцияларын төмен деңгейде басқаратыны анықталды; жанжал жағдайларында өз сезімдерін жеткілікті түрде басқара алмайтыны және егер күтпеген жағдайда жағымсыз эмоцияларға тап болса сол жағымсыз эмоцияға көпке дейін дұшар болатындары да анық болды.

1 «Эмоционалды ой» шкаласы – бұл өзінің эмоциянды түсіну және эмоция түрлерінде хабардар болу, ол үшін сіз өзіңіздің эмоциялар сөздігін үнемі толықтырып отыруыңыз керек. Бұл шкала бойынша респонденттердің жауаптарына назар аударатын болсақ, респонденттер өздерінің эмоцияларына толық саналы түрде мән бермейтінің байқауға болады.

2-кесте – «Эмоционалды ой» шкаласы

Курс	Респонденттер саны	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
1	59	44,4 %	33,5 %	22,1 %
2	21	19,0 %	57,2 %	23,8 %
3	11	27,3 %	45,4 %	27,3 %

2 «Өз эмоциясын басқару» шкаласы – бұл эмоционалды қарапайымдылық, эмоционалдық икемділік немесе басқаша айтқанда, ерікті эмоцияларды басқару.

3-кесте – «Өз эмоциясын басқару» шкаласы

Курс	Респондеттер саны	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
1	59	77,9 %	22,1 %	0 %
2	21	80,9 %	14,4 %	4,7 %
3	11	72,8 %	18,1 %	9,1 %

Респонденттердің арасында (оқу курсына байланысты) өз эмоцияларын төмен деңгейде басқара алатындары анықталды, бұл ерікті түрде өз эмоцияларын төмен деңгейде басқара алатындықтарын білдіреді.

3 «Өзін-өзі жігерлендіру» шкаласы – эмоцияларды басқару арқылы мінез-құлықты басқару.

4-кесте – «Өзін-өзі жігерлендіру» шкаласы

Курс	Респондеттер саны	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
1	59	59,4 %	33,8 %	6,8 %
2	21	66,7 %	23,8 %	9,5 %
3	11	72,7 %	18,2 %	9,1

Өзін-өзі ынталандыру деңгейі респонденттердің көбінде төмен екені атап өткен жөн, ал өзін-өзі ынталандырудың ең төменгі деңгейі 3 курста байқалады.

4 «Эмпатия» шкаласы – басқа адамдардың эмоциясын және басқа адамдардың эмоционалдық жағдайын түсіну, сондай-ақ қолдау көрсетуге дайын болу. Бұл адамның жағдайын мимика, ым-ишара арқылы түсіну қабілеті.

5-кесте – «Эмпатия» шкаласы

Курс	Респондеттер саны	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
1	59	45,7 %	42,4 %	11,9 %
2	21	42,8 %	47,6 %	9,6 %
3	11	36,3 %	54,5 %	9,2 %

Респонденттердің арасында эмпатияның орташа деңгейі басым, төмен екені анықталды, ал 1 курс студенттері арасында эмпатияның төмен кені байқалады.

5 «Басқалардың эмоцияларын тану» шкаласы – басқа адамдардың эмоциясын тану, сондай-ақ басқа адамдардың эмоционалдық жағдайына әсер ету мүмкіндігі.

6-кесте – «Басқалардың эмоцияларын тану» шкаласы

Курс	Респонденттер саны	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
1	59	50,9 %	42,4 %	6,7 %
2	21	47,7 %	28,5 %	23,8 %
3	11	54,5 %	36,3 %	9,2 %

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің арасында басқа адамдардың эмоцияларын тану төмен деңгейде екенін байқалады болады, бұл әрине басқа адамдардың эмоцияларына респонденттердің аса мән бермейтінін білдіреді.

Нәтижелер мен талқылау

Жалпы, сауалнаманың нәтижесіне сүйенетін болсақ респонденттердің басым бөлігінде эмоционалдық интеллектілері орташа деңгейде 74,7 % екені анықталды, ал жоғары эмоционалдық интеллект студенттерің 23,3 % анықталды. Студенттердің көпшілігінде анықталған эмоционалды интеллекттің орташа деңгейін жас, әлеуметтік, білім және жеке факторларға байланысты бірқатар себептермен түсіндіруге болады:

1.Эмоциялық интеллект дамуының жас ерекшеліктері: студенттік жас (18-25 жас) белсенді тұлғалық және эмоционалдық даму кезеңі болып саналады. Осы жастағы көптеген оқушылар әлі де өз эмоцияларын басқаруды үйренеді, өзін-өзі тану және эмпатия дағдыларын дамытады. Бұл үдерістер уақыт пен тәжірибені талап етеді, бұл эмоционалдық интеллекттің орташа деңгейлерінің таралуын түсіндіреді.

2. Шектеулі өмір тәжірибесі. Эмоционалды интеллект көбінесе сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу, жанжалдарды шешу және өмірлік қиындықтарды жеңу арқылы қалыптасады. Студенттердің егде жастағы адамдарға қарағанда өмірлік тәжірибесі аз болады, бұл олардың эмоционалдық құзыреттіліктерінің дамуын шектеуі мүмкін.

3.Білім беру ортасы. Студенттердің жаңа буыны технологияның арқасында алдыңғы буындарға қарағанда оқуға көбірек тартылады [8]. Көптеген оқу орындары когнитивтік қабілеттерді дамытуға көңіл бөледі, ал эмоционалдық интеллектті дамыту білім беру бағдарламалары көбінсе

ескермейді. Эмоционалды интеллект дағдылары бойынша жүйелі жұмыстың болмауы оның студенттерде дамуының орташа деңгейіне ықпал етуі мүмкін.

4.Әлеуметтік факторлар. Қазіргі студенттер академиялық жүктемеге, әлеуметтік үміттерге және белгісіз болашаққа байланысты стресстің жоғары деңгейіне жиі ұшырайды. Бұл олардың эмоцияларын тиімді басқаруға және эмпатия қабілеттерін дамытуға шектеу мүмкін.

5.Өзіндік рефлексия дағдыларының болмауы. Эмоционалды интеллекттің орташа деңгейі адамның өзіндік рефлексиясының жеткілікті дәрежеде дамымағандықтан, өзінің және басқарудың эмоцияларын жеткілікті дәрежеде бағалай алмайды.

6. Эмоционалды интеллект компоненттерінің біркелкі дамуы. Эмоциялық интеллект бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады: өзін-өзі тану, эмоцияны басқару, мотивация, эмпатия және әлеуметтік дағдылар. Ал, студенттерде осы компоненттердің бірі күшті немесе әлсіз жақтары болуы мүмкін, бұл жалпы орташа орташа нәтижені құрайды. Эмоцияларды басқару жиі болатын күрделі әрекет адамның ойы мен іс-әрекетіне бағыт-бағдар береді [9].

Студенттердің эмоционалдық интеллектінің деңгейін көтеру үшін олардың эмоционалдық санасын және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған мақсатты білім беру бағдарламалары, тренингтер және психологтармен жұмыс қажет.

Қорытынды

Эмоционалды интеллект адамның өмірін реттеудің маңызды ресурстарының бірі болып табылады және жеке және кәсіби әл-ауқаттың болжаушысы ретінде әрекет етеді. Эмоционалды интеллект құрылымы адам өмірін реттеудің көптеген аспектілері үшін шешуші болып табылатын негізгі қабілеттерді анықтайды. Эмоцияларды сезіну – эмоцияларды қабылдау, анықтау, олардың болу фактісін байқау, эмоциялардың шынайы және жалған көріністерін ажырату.

Эмоцияларды қолдану қабілеті психикалық белсенділікті ынталандыру және мәселелерді шешу үшін эмоциялардың құзыретті бағытында көрінеді; қазіргі эмоционалдық жағдай оны шешуге қалай ықпал ете алатындығына негізделген мәселені шешуде; әртүрлі когнитивті перспективалар мен нұсқаларды қалыптастыру үшін көңіл-күйдің өзгеруін пайдалануда; ағымдағы эмоционалдық жағдайға сәйкес басымдықтарды таңдауда; ойлауды, есте сақтауды, қиялды және басқа процестерді жақсарту үшін эмоцияларды қолдануда қажет болып келеді [10].

Эмоцияларды түсіну қабілеті олардың арасындағы байланыстарды, бір эмоцияның екінші эмоцияға ауысуын, белгілі бір эмоцияның пайда

болу себептерін, оларды талдауды, эмоцияларды жіктей білуді, олардың мағыналарын түсіндіре білуді болжайды. Эмоцияларды басқару – жағымды және жағымсыз эмоцияларды сезіну қабілетінде көрінетін эмоцияларды олардың хабардарлығы арқылы рефлексиялық реттеу; жағымсыз эмоциялардың қарқындылығын төмендету қабілетінде; мақсаттарға байланысты эмоцияларды тудыру немесе олардан алыстау қабілетінде. Эмоциялық интеллекттің әрбір құрамдас бөлігі сіздің жеке эмоцияларыңызға да, басқалардың эмоцияларына да қатысты екенін атап өткен жөн.

Пайдаланылған деректер тізімі

1 **Безбородова, Л. А.** Эмоциональный интеллект как важный фактор коммуникативного взаимодействия преподавателя и студентов [Текст] // Наука и школа. – 2018. – №3. – С. 52–57.

2 **Вайсбах, Х.** Эмоциональный интеллект: сознательно владейте своими чувствами: Повышайте свой эмоциональный интеллект [Текст] // Д-р Х. Вайсбах, У. Дакс. – М. : Лик Пресс, 1998. – 160 с.

3 **Дегтярёв, А. В.** «Эмоциональный интеллект» становление понятия в психологии [Текст] // Психологическая наука и образование. – 2012. – №2. – С. 170 – 180.

4 **Buck, R. Motivation.** Emotion and cognition: A developmental-interactionist view [Текст] // K. N. Strongman (Ed.). International Review of studies on emotion V. T. Chichester. Wiley. – 1991.

5 **Овешникова, Н. А.** Эмоциональный интеллект и копинг-стратегии студентов вуза [Текст] // Теоретическая и прикладная психология: традиция и перспективы: материалы IX всерос. молодеж. науч.-практ. конф. (Чита, 28 апр. 2016 г.). – Чита, 2016. – С. 149 –153.

6 **Кударова, Н. А., Ксембай, М. М.** Эмоционалдық интеллект феномені [Текст] // Материалы международного научно-практической конференции «XII Торайгыровские чтения», посвященной 60-летию Торайгыров университета. – 2020. – Т. 2. – С. 222–227.

7 **Котомина, О. В.** Исследование взаимосвязи эмоционального интеллекта и академической успеваемости студентов университета [Текст] // Образование и наука. – 2017. – Т. 19. – №10. – С. 69 – 110.

8 **Popandopulo, A., Kudysheva, A., Fominykh, N., Nurgaliyeva, M., Kударова, N.** Assessment of students' metacognitive skills in the context of education 4.0 [Текст] // Frontiers in Education. – 8, art. – № 1182377 [Electronic resource]. – <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/educ.2023.1182377/full>.

9 **Тайболатов, К. М., Черник, В. Э., Ерофеева Р. Ж.** Эмоциональный интеллект обучающихся в контексте зарубежных теорий [Текст] // Вестник Торайғыров университета. – 2021. – Выпуск №4. – С. 515–27.

10 **Андреева, И. Н.** Азбука эмоционального интеллекта [Текст] // СПб. : БХВ-Петербург. – 2012. – 228 с.

References

1 **Bezborodova, L. A.** Emotsionalnyi intellekt kak vajnyi faktor kommunikativnogo vzaimodeistviya prepodavatelya i studentov [Emotional intelligence as an important factor in communicative interaction between teacher and students] [Text] // Science and School. – 2018. – №3. – P. 52–57.

2 **Vaisbah, H.** Emotsionalnyi intellekt : soznatelno vladeite svoimi chuvstvami : Povyšajte svoi emotsionalnyi intellekt [Emotional Intelligence : Consciously Own Your Feelings : Increase Your Emotional Intelligence] [Text] // Dr. H. Weisbach, W. – Moscow : Lick Press, 1998. – 160 p.

3 **Degtyarëv, A. V.** «Emotsionalnyi intellekt» stanovlenie ponyatiya v psihologii [“Emotional intelligence” the formation of the concept in psychology] [Text] // Psychological science and education. – 2012. – №2. – P. 170–180.

4 **Buck, R.** Motivation. Emotion and cognition : A developmental-interactionist view [Text] // K. N. Strongman (Ed.) // International Review of studies on emotion V. T. Chichester. – Wiley, 1991.

5 **Oveşnikova, N. A.** Emotsionalnyi intellekt i koping-strategii studentov vuza [Emotional intelligence and coping strategies of university students] [Text] // Theoretical and applied psychology: tradition and prospects : materials of IX All-Russian youth scientific and practical conference (Chita, April 28, 2016). – Chita, 2016. – P. 149–153.

6 **Kudarova, N. A., Ksembai, M. M.** Emotsionaldyq intellekt fenomeni [Emotional intelligence phenomenon] [Text] // Materials of the International Scientific and Practical Conference «XII Toraigyrov Readings», devoted to the 60th anniversary of Toraigyrov University. – 2020. – Vol. 2. – P. 222–227.

7 **Kotomina, O. V.** İssledovanie vzaimosvyazi emotsionalnogo intellekta i akademicheskoi uspevaemosti studentov universiteta [A study of the relationship between emotional intelligence and academic performance of university students] [Text] // Education and Science. – 2017. – Vol. 19. – №10. – P. 69–110.

8 **Popandopulo, A., Kudysheva, A., Fominykh, N., Nurgaliyeva, M., Kudarova, N.** Assessment of students’ metacognitive skills in the context of education 4.0 [Text]. // Frontiers in Education. – 8. Art. – № 1182377 [Electronic resource]. – <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/educ.2023.1182377/full>.

9 **Taibolatov, K. M., Chernik, V. E., Erofeeva, R. J.** Emotsionalnyi intellekt obuchayushchisya v kontekste zarubejnyh teorii [Emotional intelligence of learners in the context of foreign theories] [Text] // Bulletin of Toraigyrov University. – 2021. – Issue №4. – P. 515–27.

10 **Andreeva, I. N.** Azbuka emotsionalnogo intellekta [The ABCs of emotional intelligence] [Text] // St. Petersburg : BHV-Peterburg, 2012. – 228 p.

20.02.25 ж. баспаға түсті.

02.04.25 ж. түзетулерімен түсті.

05.05.25 ж. басып шығаруға қабылданды.

**Н. А. Кударова¹, Г. С. Аяпбергенава², А. С. Попандопуло³,
С. К. Антикеева⁴, М. М. Маммадова⁵*

¹Международный университет Астаны,
Республика Казахстан, г. Астана;

²Павлодарский государственный педагогический университет
имени Әлкей Марғұлана, Республика Казахстан, г. Павлодар;

^{3,4}Торайгыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

⁵Бакинский Славянский университет,
Республика Азербайджан, г. Баку.

Поступило в редакцию 20.02.25.

Поступило с исправлениями 02.04.25.

Принято в печать 05.05.25.

РОЛЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ

В статье рассматривается значение эмоционального интеллекта в процессе личностного развития студентов высших учебных заведений. Эмоциональный интеллект, под которым понимается способность распознавать, анализировать и контролировать свои эмоции, а также эмоции других людей, оказывает существенное влияние на развитие коммуникативных навыков, лидерских качеств и умение справляться со стрессовыми ситуациями.

В данной статье акцентируется внимание на том, что развитие эмоционального интеллекта играет важную роль в научно-исследовательской работе студентов в их правильной адаптации

к требованиям образовательной среды. Это не только повысит их мотивацию и успеваемость, но и поможет им развить навыки устойчивого взаимодействия, необходимые для эффективного обучения и профессионального роста.

Эмоциональный интеллект (ЭИ) играет важную роль в развитии личности студентов, способствуя формированию их социальных, эмоциональных и профессиональных навыков. В статье представлены результаты эмпирического исследования, проведенного среди студентов вузов, которое показывает взаимосвязь между уровнем эмоционального интеллекта и успешностью личностного и профессионального роста. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости включения в образовательные программы мероприятий, направленных на развитие эмоциональной компетентности. Статья предназначена педагогам, психологам, руководителям образовательных организаций и исследователям, интересующимся вопросами развития личности и повышения эффективности обучения учащихся.

Ключевые слова: студент, эмоциональный интеллект, лидерство, интеллект, познавательные способности, эмоция, мотивация.

**N. A. Kudaraova¹, G. S. Ayapbergenova², A. S. Popandopulo³,
S. K. Antikeeva⁴, M. M. Mammadova⁵*

¹Astana International University,
Republic of Kazakhstan, Astana;

²A. Margulan Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

^{3,4}Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

⁵Baku Slavic University,
Republic of Azerbaijan, Baku.

Received 20.02.25.

Received in revised form 02.04.25.

Accepted for publication 05.05.25.

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF UNIVERSITY STUDENTS

The article examines the importance of emotional intelligence in the process of personal development of students of higher educational

institutions. Emotional intelligence, which is understood as the ability to recognize, analyze and control one's own emotions, as well as the emotions of other people, has a significant impact on the development of communication skills, leadership qualities and the ability to cope with stressful situations.

This article emphasizes that the development of emotional intelligence plays an important role in students' research work in their proper adaptation to the requirements of the educational environment. This will not only increase their motivation and academic performance, but also help them develop the skills of sustainable interaction necessary for effective learning and professional growth.

Particular attention is paid to the practical aspects of developing emotional competence through academic and extracurricular activities, including training, group projects and individual counseling. The article presents the results of an empirical study conducted among university students, which shows the relationship between the level of emotional intelligence and the success of personal and professional growth. The results of the study indicate the need to include in educational programs activities aimed at developing emotional competence. The article is intended for teachers, psychologists, heads of educational organizations and researchers interested in issues of personality development and improving the effectiveness of student learning.

Keywords: student, emotional intelligence, leadership, intelligence, cognitive abilities, emotion, motivation.

Теруге 12.05.2025 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2025 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

9,42 Kb RAM

Шартты баспа табағы 32,63.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. Ж. Шокубаева

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Қожас

Тапсырыс № 4404

Сдано в набор 12.05.2025 г. Подписано в печать 30.06.2025 г.

Электронное издание

9,42 Kb RAM

Усл.п.л. 32,63. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. Ж. Шокубаева

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Қожас

Заказ № 4404

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.pedagogic-vestnik.tou.edu.kz